

Slavka Keremidchieva, Lilyana Vasileva

(Sofia, Institute for Bulgarian Language (IBL), Bulgarian Academy of Sciences)

Joint Linguo-geographical Publications by Scholars from the Bulgarian Academy of Sciences and the Russian Academy of Sciences

Abstract: The paper gives an overview of the main body of linguo-geographical publications by teams of authors from the Bulgarian Academy of Sciences and the Russian Academy of Sciences, which represents major research in the field and provides a connection between the Bulgarian and the Russian dialects and dialect-related studies and the rest of the Slavic and Balkan-Carpathian linguistic world.

After a brief retrospection of the history of the Bulgarian Dialect Atlas, once started as a joint Bulgarian-Russian project, the paper focuses on the efforts of the Bulgarian participants in two large-scale international projects carried out by scholars representing the Slavic and the Balkan-Carpathian linguistic world, which have produced an impressive body of publications thanks to the exceptional cooperation with the Russian colleagues. In particular, those works include the Carpathian Dialect Atlas and the All-Slavic Dialect Atlas. The already published joint linguo-geographical work by Bulgarian and Russian linguists constitute novel valuable research which makes a lot of linguistic discoveries.

Славка Керемидчиева, Лиляна Василева

(София, Институт за български език, БАН)

Съвместни лингвогеографски публикации на учени от БАН и РАН

Връзките между българските и руските учени езиковеди датират още от времето на Българското възраждане, но има една област от лингвистиката, в която тяхното съвместно сътрудничество, макар и относително от по-ново време, е особено плодотворно и дълготрайно – лингвистичната география. Само няколко години след края на Втората световна война по идея на руските учени започват теренни експедиции, които бележат началото на ареалната лингвистика в България. В нашето изложение ще се спрем на онези значими лингвогеографски публикации на екипи от БАН и РАН, които са основни в тази област, и които свързват българските и руските говори и изследвания върху тях с останалия славянски и балкано-карпатски езиков свят.

Преди да започнат целенасочени и организирани диалектоложки проучвания по специална програма на българските говори у нас за БДА, се провеждат изследвания за създаване на лингвистичен атлас на българските говори в СССР. През 1946 г. за първи път в Института за руски език на АН СССР, а след реорганизацията и в Института по славяноведение се планират теренни диалектоложки експедиции, които се провеждат през 1948 г. В тях участват и студенти българисти от Московския и Ленинградския университет. Експедициите са предшествани от излязлата през същата година концепция за съставянето на БДА, публикувана в статия на С. Б. Бернщейн. След като са проучени 104 говора, през 1958 г. в Москва излиза “Атлас болгарских говоров в СССР” с автори С. Б. Бернщейн, Е. В. Чешко и Е. И. Зеленина, който съдържа 107 карти, коментари и уводни статии. Атласът е първият опит за картографиране и лингвогеографско представяне на българските диалекти в чужда езикова среда. Той изиграва важна роля за усъвършенстване на концепцията за БДА и за нейното реализиране.

Първият том на БДА Югоизточна България (БДА 1964) е колективно дело на ИБЕ и Института по славяноведение към РАН. Материалите за него са събрани за пет години (1956–1960) в летните ваканции от учени и студенти, а съставянето на картите продължава две години. Двата колектива – българският под ръководството на Ст. Стойков, и руският – под ръководството на С. Бернщейн, полагат всички усилия да има пълно единство при анализирането и картографирането на материала. Атласът съдържа 277 многоцветни карти и коментари, показалци и списъци към тях, които документират и разкриват диалектното богатство в лингвогеографска проекция. След неговото излизане през 1964 г. българските учени продължават самостоятелно създаването на останалите пет регионални тома на БДА (БДА 1966, БДА 1975, БДА 1981, Иванов 1972, Божков 1986), за да се стигне през 2001 г. до издаването на колективния труд Български диалектен атлас. Обобщаващ том (БДА. ОТ 2001), който е фундаментален труд в българското езикознание с национална значимост, еманация на труда на няколко поколения диалектолози.

Участието на България в два големи международни проекта, разработвани от учени от славянския и карпато-балканския езиков свят, през последните години получи своята конкретна реализация, изразяваща се във внушителни публикации, благодарение на изключителното сътрудничество с руските колеги. Това са ОКДА и ОЛА.

Отдавна етнографите проявяват интерес към карпатския културен комплекс. Населението в Карпатската област, говорещо на различни езици и принадлежащо към различни етнически групи, има много общи черти в духовната и материалната култура – народните вярвания и обичаи, домакинството, строителството, животновъдството. През 1959 г. е организирана Международна комисия за изучаване на народната култура на Карпатите, която обединява усилията на учени от различни страни.

Карпатският езиков ареал е свързан с езиците, разположени и извън неговите предели, а това са езиците на Балканския полуостров и преди всичко южнославянските. На това обръщат внимание редица учени още през 30-те години на XX век. По-късно

това е потвърдено от материалите на „Карпатското диалектологическо атласа” (Москва 1967), в който са представени предимно украински и молдовски пунктове.

Карпатското езикознание се отделя като самостоятелна област на науката със свои задачи и обект на изследване. Развитието на карпатологията налага реализирането на един друг международен проект – Общкарпатския диалектен атлас, който има за задача да представи интерференцията на езиците от карпатския ареал преди всичко с карпатизмите, т.е. с тъждествени лексеми от различен произход, които в различна степен обединяват тези езици и ги противопоставят на езиците и диалектите от съседните територии (северно от Карпатите и източно от Днестър). Проблемите и задачите на ОКДА се определят и уточняват на няколко международни конференции, като първоначалната идея да се представят явления от различни езикови равнища (фонетика, граматика, семантика, лексика и пр.) се трансформира до отразяването на лексико-семантичната сфера, в която достатъчно добре се отразява както собственоезиковото развитие, така и етническите, демографските и езиковите взаимодействия.

Работата над ОКДА започва през 1972 г. и в нея вземат участие лингвисти от Русия, Украйна, Полша, Чехия, Словакия, Унгария, Румъния, тогавашна Югославия (Македония, Босна и Херцеговина, Черна гора, Сърбия, Косово) и България. През 1981 година излиза от печат „Вопросник ОКДА”, който съдържа 15 тематични групи, характеризиращи народния бит, животинския и растителен свят, планинското овцевъдство и пр., и в който са представени съответстващи лексеми от изследваните диалекти.

Атласът (издадените 7 тома – 489 карти и 264 некартографирани материала) интерпретира карпато-балканския езиков континуум лингвогеографски, представя чрез гъста мрежа от пунктове (210 пункта) славянски и неславянски диалекти (румънските материали са представени от публикувани данни от румънския диалектен атлас). По екстралингвистични причини за период от 25 години българските учени напускат работата над ОКДА и така изключително важните материали от българския диалектен език не намират отражение в картите на Атласа.

През 2006 г. Институтът за български език „Проф. Л. Андрейчин” при БАН и Институтът по славяноведение РАН на академично равнище започват съвместна работа по проекта “Славянските диалекти в ситуация на езикови контакти”, в който е реализирано издаването на българските, непубликувани до този момент, материали за ОКДА.

Екип от учени от Секцията за българска диалектология и лингвистична география обработи теренните материали, събрани от Л. Василева и Т. Костова през 1980–1982 година, и ги публикува в изданието на Инст. по славяноведение „Карпато-балканский диалектный ландшафт. Язык и культура”, Москва, 2008 (Българские полевые материалы для „Общкарпатского диалектологического атласа”). Българските материали са от 15 селища, представящи основните диалектни групи, и са разпределени в 785 индекса от Въпросника на ОКДА. Добавени са много нови значения, които са регистрирани само в българските диалекти. Материалите за Общкарпатския диалектен атлас са сравнени с публикуваните три тома на Българския диалектен атлас.

Обобщаващ том (БДА. ОТ: 2001). Така, благодарение на съвместните усилия на българските и руските учени, „белите полета” в издадените седем тома на ОКДА бяха запълнени, а учените, разработващи карпато-балканска проблематика, вече разполагат с българските данни за своите изследвания.

През м. септември 1958 г. в Москва на IV международен конгрес на славистите се взема решение да започне работата над ОЛА. Към Международния комитет на славистите се създава комисия за ОЛА, която от своя страна създава международните национални комисии. След определянето на територията на ОЛА, на мрежата от населени пунктове (около 850) и бланковката на ОЛА по специален Въпросник от 3454 въпроса започва събирането на диалектния материал, което продължава десет години (от 1965 до 1975 г.). За първи път в историята на славянското езикознание по единна програма и с единна транскрипция се изследват диалектите на славянските езици в европейските страни: Русия, Украйна, Беларус, Полша, Германия, Чехия, Словакия, Словения, Сърбия, Хърватска, Р Македония, Босна и Херцеговина. В работата по атласа са участвали и представители на Австрия, Унгария, Италия и Румъния, на чиято територия също са проучени селища със славянско население.

За разлика от националните атласи, в които се представят типологичните особености на един език, в ОЛА за пръв път в световната лингвогеография обект на изследване са семейството близкородствени езици, като се картографират различията, които имат общославянско значение. Данните на ОЛА дават възможност да се стигне чак праславянски език, да се проследят диалектните членения и дори да се видят не само езиковите, но и културните връзки и взаимни влияния между славянските народи.

В навечерието на XV-ия международен славистичен конгрес в Минск, Беларус, през лятото на 2013 г. със съвместните усилия на руската и българската национална комисия бяха публикувани българските материали за четири тома от лексикално-словообразователната серия на Общославянския лингвистичен атлас: Т. 1. „Животный мир“ (Москва, 1988), Т. 2. „Животноводство“ (Warszawa, 2000), Т. 3. „Растительный мир“ (Мінск, 2000) и Т. 8. „Профессии и общественная жизнь“ (Warszawa, 2003). В своите 236 страници трудът съдържа: Системата на фонетична транскрипция на ОЛА (14–25), Системата на обобщаващата транскрипция на ОЛА (26–27), Списък на българските населени пунктове (с. 31) и лексикалния български материал (32–236).

В излезлите през периода 1982–2005 г. лингвогеографски карти на ОЛА в картите на тези четири тома, с изключение на част от картите и индексите на Т. 8., няма картографирани български пунктове, нито са публикувани индексите към тях, защото по това време България е прекратила своето участие в ОЛА по извънезикови причини.

Сегашното издаване на българските материали е от изключителна важност, тъй като чертае нови изоглоси върху славянската езикова територия, като представя автентичните български диалекти с богатата лексика от тези четири лексикално-тематични кръга. Данните са безценни за световната индоевропеистика, славистика и балканистика, защото ще помогнат да бъдат доразкрити сходствата и различията между славянските диалекти в областта на лексиката и словообразуването на синхронно и диахронно равнище. Те предоставят възможност за бъдещи научни изследвания, които ще допълнят, конкретизират и ревизират съществуващата до този момент лингвистична

информация за прародината и за делитбата на съвременните славянски езици на диалектно равнище. Перфектното и в полиграфическо отношение издание, дело на московско-св.петербургско издателство, е колективен труд, който бе отличен като научно постижение на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН за 2013 г. От българска страна участниците са: доц. д-р Л. Василева, Ел. Вълчева, гл. ас. д-р Хр. Дейкова, доц. д-р Сл. Керемидчиева и гл. ас. д-р К. Първанов. Морфонологичните легенди са изработени от проф. Т. И. Вендина (Русия) и гл. ас. д-р Хр. Дейкова (България). Отговорен редактор на изданието е проф. Т. И. Вендина. Публикуването е осъществено изключително със средства на руската национална комисия на ОЛА.

Картите на ОЛА дават уникалната възможност български диалектни материали да се проектират в общославянския езиков контекст, да се открият и визуализират връзките на българския език с езиците от трите групи на славянското езиково семейство и с помощта на типологията на ареалите да се види както българското градиво в славянското словно богатство, така и онези собственодиалектни особености, които го отделят като самостоятелен език. Публикуваните български словни материали от тези четири тома на ОЛА обогатяват славянския лексикален корпус с автентични данни, които отвеждат в общата прародина на славяните и помагат за нейната реконструкция, а също така дават данни за съвременното диалектно състояние и протичащите развойни тенденции в говорите.

Публикуваните до този момент съвместни лингвогеографски трудове на български и руски лингвисти са новаторски и приноси научни трудове, които между многото открития, които съдържат в своите страници, обективно потвърждават изказаното неведнъж мнение, че „типологическото единство на славянските езици е общност не статическа, а динамична“ (Вендина 2009: 37).

Литература

- БДА 1964: Български диалектен атлас. Т. I. Югоизточна България. Ч. I. Карти. Ч. II. Статии. Коментари. Показалци. Отг. ред.: Ст. Стойков и С. Б. Бернщайн. Авт. колектив. София.
- БДА 1966: Български диалектен атлас. Т. II. Североизточна България. Ч. I. Карти. Ч. II. Статии. Коментари. Показалци. Отг. ред.: Ст. Стойков. Авт. колектив. София.
- БДА 1975: Български диалектен атлас. Т. III. Югозападна България. Ч. I. Карти. Ч. II. Статии. Коментари. Показалци. Отг. ред.: К. Мирчев. Авт. колектив. София.
- БДА 1981: Български диалектен атлас. Т. IV. Северозападна България. Ч. I. Карти. Ч. II. Статии. Коментари. Показалци. Отг. ред.: Ив. Кочев. Авт. колектив. София.
- БДА. ОТ 2001: Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Ч. I–III. Фонетика. Акцентология. Лексика. КИК „Труд“. Отг. ред. Ив. Кочев. Авт. колектив. София.
- Вендина 2009: Русские диалекты в общеславянском контексте (лексика). Москва.

Иванов 1972: *Иванов, Й.* Български диалектен атлас. Български говори в Егейска Македония. Т. I. Драмско, Сярско, Валовишко и Зиляховско. Ч. I. Карти. Ч. II. Статии. Коментари. Показалци. Отг. ред. К. Мирчев. София.

Божков 1986: *Божков, Р.* Български диалектен атлас. Български говори в Цариградско и Босилеградско. Ч. I. Карти. Ч. II. Статии. Коментари. Показалци. Отг. ред. Ив. Кочев.